

שיעור טז

מינוי לקרבן פסח – בוגרים וקטנים

(פסחים סא ע"א)

פתיחה

- א. הפסח אינו נאכל אלא למנויו
- ב. פעולת המינוי על קרבן פסח
- ג. קטן בקרבן פסח
  1. גיל מינימלי של קטן
  2. חבורה של קטנים
  3. יתום שיש לו אפוטרופוסים, ואב שמביא ושוחט על בנו
  4. זירוז קטנים במצות קרבן פסח
- ד. מינוי והשתתפות של קטן בקרבן פסח
- ה. חינוך קטן למצוות מצה

פתיחה

במשנה (ה, ג; סא ע"א) נאמר:

שחטו שלא לאוכליו, ושלא למנויו, לערלים, ולטמאים – פסול.
לאוכליו ושלא לאוכליו, למנויו ושלא למנויו, למולים ולערלים, לטמאים
ולטהורים – כשר.¹

ובמשנה (ו, ו; עא ע"ב) נאמר:

שחטו שלא לאוכליו, ושלא למנויו, לערלין, ולטמאין – חייב.
לאוכליו ושלא לאוכליו, למנויו ושלא למנויו, למולין ולערלין, לטהורים
ולטמאים – פטור.

שתי המשניות קשורות זו לזו. מאחר שקרבן פסח שנשחט שלא למנויו פסול, הרי
שהשוחט חייב חטאת אם שחט בשוגג.

במשנה (זבחים ה, ח; זבחים נו ע"ב) נאמר באופן חיובי:

---

1 כך פסק הרמב"ם הל' קרבן פסח ב, ה.

הפסח אינו נאכל אלא בלילה, ואינו נאכל אלא עד חצות, ואינו נאכל אלא למנויו, ואינו נאכל אלא צלי.

מה היא פעולת המינוי לקרבן פסח? ובאיזה אופן מתמנה קטן בן משפחה לקרבן הפסח?

א. הפסח אינו נאכל אלא למנויו

מצווה מהתורה להתאגד ולהתחבר בחבורה אחת סביב קרבן הפסח (שמות יב, ג-ד):

דברו אל כל עדת ישראל לאמר בעשר לחדש הזה ויקחו להם איש לביית אבות, שה לבית. ואם ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא ושכנו הקרב אל ביתו במכסת נפשת איש לפי אכלו תכסו על השה.

הציווי הראשון הוא להתאגד סביב השה שמיועד לכל בית האב. בית האב מכיל מספר משפחות (פסיקתא זוטרית, שמות יב, ג):

"לבית אבות" - אלו משפחות, כענין שנאמר "למשפחותם לבית אבותם" (במדבר א, ב). מנין שאם היה עשר משפחות לבית אב אחד שיוצאים בפסח אחד? תלמוד לומר "שה לבית".

אם אי אפשר מסיבות שונות להתאגד כל בית האב, על כל משפחה להתאגד סביב הקרבן, ואם אין מספיק בני משפחה, יש לצרף שכנים. תנאים חלקו בשאלה מי הם השכנים המדוברים, ואם הלכה זו נאמרה גם בפסח דורות (מכילתא דרשב"י שמות יב, ד):

"ושכנו" - בן בג בג אומר: שומע אני שכינו שבשדות. שכינו שבגגות מניין? תלמוד לומר: "הקרוב". "הקרוב אל ביתו" פתח אל פתח. רבי אומר: שלשתן נאמרו: "שכינו" - זה שכינו שבשדות, "שכינו" - זה שכינו שבגגות, "הקרוב" - זה הקרוב אל ביתו סמוך לפתח. פסח מצרים שכינו קרוב לביתו, ואין פסח דורות שכינו קרוב לביתו. ר' שמעון אומר: אף פסח דורות שכינו קרוב לביתו. וכל כך לא דברה תורה אלא מפני דרכי שלום. שלא יהא אדם מניח אוהבו ושכניו מכיריו ומיודעיו ואחד מבני עירו, והולך ועושה פסח אצל אחרים, שנאמר: "טוב שכן קרוב מאח רחוק" (משלי כז, י).

החיבור של המעגלים הקרובים ביותר - משפחה או שכנים ומכירים - סביב אותו קרבן, מהותי ומשמעותי. המסר בדברי ר' שמעון הוא שעדיף להתאגר ולהתחבר עם שכן, מאשר לצרף קרוב משפחה שמתגורר במקום רחוק.² ההתאגדות של משפחה או חבורה סביב קרבן פסח אחד נקראת מינוי. החבורה שמתגבשת נמנית על הקרבן, ויוצרת מחויבות אישית וקבוצתית ביחס לשחיטתו ואכילתו. החובה להתמנות נלמדה מפסוק (מכילתא שם):

"במכסת" - אין במכסת אלא במינוין. וכן הוא אומר: "ומכסם לה' שנים ושלושים נפש" (במדבר לא, מ). יכול מצוה לשחטו למנויו, ואם שחטו שלא למנויו עבר על מצוה והוא כשר? תלמוד לומר: "מכסת", "תכוסו", שנה עליו הכתוב לפסול.³

הדרישה החוזרת להתמנות מלמדת שאם לא התמנו על הקרבן, הקרבן פסול.⁴ הרמב"ם (מורה הנבוכים ג, מו) הסביר את המטרה בהתמנות על קרבן הפסח:

היותו בלתי נאכל אלא למנויו, הוא לזרז ללוקחו, ושלא ישען כל אחד על אוהבו ועל קרובו ועל מי שנזדמן ולא ירגיש בו מתחלת הזמן.

המטרה היא להתכונן לשחיטה ולאכילה של קרבן הפסח, כדי שההצטרפות לחבורה לא תהיה מקרית ומזדמנת אלא מאורגנת ומתוכננת מראש. העובדה שאדם מודע לכך שהוא חלק מחבורה ומי נמצא איתו בחבורה, היא משמעותית והיא חלק מההכנות לקראת קיום המצווה.

2 המחלוקת בשאלה אם ציווי זה נוהג גם בפסח דורות, מופיעה גם בתוספתא פסחים ה, ו-ז. בעניין זה ראה: מו"ר הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא, מנחת אברהם ג, עמ' 17-18. על הערך בהתכנסות של שכנים - חבורה באכילת קרבן פסח, ראה: הרב מאיר שמחה הכהן מדוינסק, משך חכמה, ויקרא כג, כא; הרב משה צבי נריה, נר למאור - הגדה של פסח, עמ' 40-41; הרב ישראל אריאל, מחזור המקדש - פסח, עמ' 55.

3 דרשה זו מופיעה גם בדף סא ע"א, ודף עח ע"ב, שם נאמר: "שנה עליו הכתוב לעכב".

4 אמנם במדרש ההלכה משמע שאין איסור לאכול פסח שלא למנויו. בספרא (ויקרא, פרשת צו פרשה ט סוף פרק יג) נאמר: "כל טהור יאכל בשר" (ויקרא ז, יט). מה תלמוד לומר? לפי שנאמר 'ודם זבחיך ישפך על מזבח ה' אלהיך והבשר תאכל' (דברים יב, כז). יכול לא יאכלו אלא בעליו, קל וחומר לפסח? לכך נאמר 'כל טהור יאכל בשר'. בפירוש המיוחס לר"ש כתב שמכאן משמע שקדשים קלים מותרים לכול וכך גם קרבן פסח: "ומעתה אם אוכל מפסח חברו לית לן בה... שהרי לא מצינו עליו לא לאו ולא עשה". ראה הרב עזריה אריאל, "אכילת פסח שלא למנויו", שערי היכל - פסחים, חלק ב, מערכה קלה, שהאריך בביאור שיטה זו, ובדברי הרמב"ם שלא הזכיר במפורש (הל' קרבן פסח ב, א) שאסור למי שאינו מנוי לאכול מקרבן הפסח. ראה גם: הרב מנחם מנדל כשר, "איסור אכילה שלא למנויו", תורה שלמה, יא, עמ' קצ-קצב.

ב. פעולת המינוי על קרבן פסח

על קרבן אחד נמנים מספר אנשים, וכל אחד מהם בוודאי משתתף ברכישתו.⁵ מדברי רש"י ניתן להבין שהתשלום עבור השתתפות בקרבן זה, הרי הוא כמינוי. כך הסביר רש"י את דברי המשנה: "אין הפסח נאכל אלא למנויו" (זבחים נו ע"ב): "למנויו - שנמנו בדמי לקיחתו, כדכתיב: 'לפי אכלו תכוסו'" (שם).⁶ על דברי רש"י אלו כתב הרב יצחק זאב סולובייצ'יק (חידושי הגרי"ז על הרמב"ם עמ' נב; חידושים לזבחים נו ע"ב):

נראה הביאור בדברי רש"י רצוה לומר בזה דעיקר הדין של המנויים האמור בפסח הוא שיהיה לו חלק בהקרבן בקנין ממוון, שיהא שלו לאכילת בשר, וזהו שכתב שנמנו בדמי לקיחתו, דהיינו שיהיה שלו בקנין ממוון... והיינו משום דבשאר קרבנות איכא רק דינא שיהא שלו לכפרה, ובפסח מלבד הדין בעלים של כפרה, בעינן גם כן שיהא שלו בקנין ממוון, שיהא הוא הבעלים שלו לענין אכילה, וזה הוא הדין של "תכוסו". ועיין בקידושין מב ע"א דמהך קרא: ד"איש לפי אכלו תכוסו" גמרינן לענין זכיה דאיש זוכה ואין הקטן זוכה. הרי להדיא דבהך קרא דתכוסו נאמר גם דיני זכיה של קנין ממוון. וכן מבואר במכילתא (דרבי שמעון בר יוחאי, שמות יב, כא) דמהך קרא ד"משכו וקחו לכם" האמור גבי פסח ילפינן דבהמה דקה נקנית במשיכה וירושלמי קידושין א, ד. והיינו משום דבעיקר הדין של מינוי האמור בפסח נאמר בזה שיהיה שלו גם לענין ממוניה שיוכל לאכול ממנו ולא רק שיהיה בעליו לענין כפרה.⁷

אך נראה שאין הכרח להסביר כך את דברי רש"י. בני החבורה משתתפים בכסף כדי לשלם את חלקם. אמנם דרך זו היא ביטוי משמעותי לכך שכל מי שהשתתף ברכישת

5 משנה ט, ז; תוספתא ז, ח; ט, יב-יז, כ; ירושלמי ח, ג; ט, ו-ז; בבלי פט ע"ב - צ ע"א.
6 כך משמע גם מרש"י ס ע"ב ד"ה הכי; סב ע"ב ד"ה אי אפשר; ע ע"ב ד"ה מנא. גם בפסקי תוספות (קידושין פרק ב אות פ) כתב: "זכיה וקנינא בעי בהמנאת פסח ולא סגי בדיבור בעלמא".
7 הגרי"ז האריך שם להוכיח שכך עולה גם מדברי התוספות. עוד בעניין מינוי כקניין, ראה: חזון איש או"ח סימן קכד לפרק האשה ס"ק ה השני; הרב נתן געשטטנר, שו"ת להורות נתן, א סי' כד. ראה עוד: הרב חיים סולובייצ'יק מבריסק, הל' קרבן פסח ב, ו שהבחין בין מינוי בקרבן פסח לבין בעלים על קרבן פסח; הרא"ם שך, אבי עזרי, הל' קרבן פסח ה, ז, וכן ו, א, וכן הל' מעילה ד, ח; הרב הראל דביר, "הימנות על קרבן פסח - בדיבור או במעשה קניין?", פסח לה, עמ' קעז-רט. על התוספות, ראה: הרב צבי פסח פרנק, מקראי קדש - פסח, א, עמ' מט, שכתב "דמנוי על הפסח אין צריך שיוציא בשפתיו דוקא".

הקרבן הוא בחבורה של הקרבן, אך אין זו הדרך היחידה ואיננה העיקר. כך נאמר בהמשכה של אותה מכילתא:

”משכו” מי שיש לו. ”וקחו” מי שאין לו.

ובאופן ברור יותר בפסיקתא זוטרתא (שמות יב, כא):

”משכו” - מי שיש לו צאן בעדרו. ”וקחו” - מי שאין לו יקנה בדמים.⁸

רש”י (שמות שם) כתב:

משכו - מי שיש לו צאן ימשוך משלו. וקחו - מי שאין לו יקח מן השוק.

אם לאדם יש צאן משלו אין הוא צריך לקנות מאחר, והוא אף יכול להזמין אחרים ללא כל תשלום להיות יחד איתו בקרבן, ורצוי שיהיו מספיק משתתפים בקרבן על מנת שהוא ייאכל בשלמותו ולא יישאר נותר.⁹ כאמור לעיל החבורה שמתגבשת סביב קרבן, יוצרת מחויבות אישית וקבוצתית ביחס לשחיטתו ואכילתו, ודי בהסכמה של החבורה להיות יחד סביב אותו קרבן. המינוי אפוא הוא ספירה, כמו: ”נמנו ורבו בית שמאי על בית הלל” [ספרו וראו שמספר התלמידים של בית שמאי גדול משל בית הלל] (משנה שבת א, ד; משנה מקוואות ד, א) - סופרים מראש את המשתתפים בקרבן. יש דרכים איך לפרוש מהחבורה ובאיזה שלב, אך אין הכרח לומר שהשתתפות כספית היא היוצרת את החיבור של בני החבורה ושלכל אחד מבני החבורה חייב להיות קניין ממוני אישי בקרבן.¹⁰

8 הרב מאיר שמחה הכהן מדוינסק (משך חכמה, שמות יב, ג) הסביר: ”וקחו” - מי שאין לו, היינו שהעשירים היו נותנים להם דמים, והם היו לוקחים צאן”.

9 כמה מתמנים על קרבן אחד, ראה: הרב ישראל אריאל, מחזור המקדש - פסח, עמ' 49-50.

10 בהגדה של פסח אומרים: ”כל דכפין ייתי וייכול. כל דצריך ייתי ויפסח”. המשפט: ”כל דכפין ייתי וייכול” מבוסס כנראה על דברי רב הונא שמסופר עליו: ”כי הוה כרך ריפתא הוה פתח לבביה ואמר: כל מאן דצריך ליתי וליכול” (תענית כ ע”ב). על המשפט ”כל דצריך ייתי ויפסח” שאלו ראשונים, הרי לא התמנו על הקרבן? והשיבו כמה תשובות (ראה: הרב מנחם מנדל כשר, הגדה שלמה, עמ' 109-111). נראה שמדובר על הזמנה להשתתף בסדר, ואין מדובר על מינוי לקרבן פסח, במיוחד לאור העובדה שנוסח זה מופיע מתקופת הגאונים. גם אם מדובר בקריאה להשתתף בקרבן פסח, לפי דברינו המינוי איננו השתתפות כספית, אלא הידיעה מראש מי נכלל ושותף בקרבן. היו מזמנים לפני השחיטה, וכדברי ר' בנימין, אחיו של הרב צדקיה הרופא (ספר שבלי הלקט סדר פסח סימן ריח): ”ואחי ר' בנימין נר”ו כתב דאין חשש לסלקו ליה ואף על פי שאין עתה זמן פסח: לשון ההגדה מסודרת על יסוד הפסוקין כרתיב בתחילת הענין ’ויקחו להם איש שה לבית אבות שה לבית. ואם ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא ושכנו’ וגו’ שהיו מזמנין זה

ג. קטן בקרבן פסח

שוחטים קרבן פסח על קטן. להלן מספר מקורות שבהם נזכר מקומו של קטן בקרבן פסח.¹¹

1. גיל מינימלי של קטן

במכילתא (דרשב"י, שמות יב, ד) נאמר:

"איש" אין לי אלא איש. מניין לרבות את האשה ואת הקטן? תלמוד לומר "נפשות". אם כן למה נאמר "איש"? מה איש שיכול לאכל כזית, אף קטן שיכול לאכל כזית.

ר' יהודה אומר: מה "איש" שיודע הפרש אכילה, אף קטן היודע הפרש אכילה. איזו היא הפרשת אכילה? כל שנותנין לו אבן וזורקו אגוז ונוטלו.

דברי תנא קמא ור' יהודה מובאים גם בתוספתא (חגיגה א, ב) ובגמרא (סוכה מב ע"א-ע"ב) בסוגיה העוסקת בשאלה מאיזה שלב יש חובה על אב לחנך קטן למצוות:

יכול לאכול כזית צלי - שוחטין עליו את הפסח, שנאמר "איש לפי אכלו" (שמות יב, ד).

רבי יהודה אומר: עד שיכול לברר אכילה. כיצד? נותנין לו צרור וזורקו, אגוז ונוטלו.¹²

לפי תנא קמא, הקריטריון הוא היכולת לאכול כזית בשר צלי,¹³ ולפי ר' יהודה אין זה מספיק, אלא יש לבדוק שיש לקטן הבנה כלשהי - אם הוא יודע להבחין בין דבר חסר ערך כמו צרור [אבן] לעומת דבר בעל משמעות כאגוז. בדיקה כזאת על מנת לדעת

לזה לפסח יחד, וכן משמעו כל מי שאין לו פסח יבא וימנה על שלי ובודאי קודם שחיטת הפסח קאמרי ליה וקבעוהו בהגדה לזכר בעלמא".

11 בעניין זה עסק בהרחבה הרב עזריה אריאל, "קטן בפסח", שערי היכל - פסחים, חלק ב, מערכה קלא.

12 הרב שאול ישראלי, "חינוך למצוות", עמוד הימיני, סי' נד, בירר את הגדרים השונים של חינוך קטן במצוות שונות. לפיו יש מצוות שחובת החינוך בהן מתחילה גם כשהקטן איננו מבין את תוכן המצווה אבל מסוגל לבצע את מעשה המצווה: "החיוב מתחיל באמת גם כשהילד אינו מבין והוא מטעם השפעת המצווה שלא מדעת והכרה". הרב ישראלי לא עסק שם בגיל קטן בהקשר של קרבן פסח.

13 התוספות (שם ד"ה יכול) כתבו שההגדרה היא "יכול לאכול כזית צלי", כי יש קטן שיכול לאכול אוכל מבושל אך הוא איננו יכול עדיין לאכול צלי, ולכן "משערין בצלי לפי שדינו של פסח צלי".

אם קטן מבין או לא, נזכרת בהקשר של מתן גט לקטנה (גיטין סד ע"ב), קידושי קטנה ע"י אמה או אחיה (שם סה ע"א), וקניין של קטן (ירושלמי עירובין ז, ו; גיטין ה, ט).¹⁴ ברור אם כן, שקטן אוכל קרבן פסח, והשאלה היא מאיזה שלב בקטנותו יש להאכילו קרבן פסח.

2. חבורה של קטנים

במשנה (ח, ז) נאמר:

ואין עושין חבורת נשים ועבדים וקטנים.

בתוספתא (ח, ו) נומק הדין:

אין עושין חבורה של נשים ועבדים וקטנים שלא לרבות את התפלה.

בגמרא (צא ע"א-ע"ב) מוסבר באיזה אופן אסור והטעם: "קטנים ועבדים - משום פריצותא". רש"י פירש: "עבדים וקטנים משום פריצותא - דמשכב זכור". הרמב"ם (הל' קרבן פסח ב, ד) נימק את הטעם באופן רחב יותר: "אין עושין חבורה נשים ועבדים או קטנים ועבדים מפני שלא תהיה קלות ראש ביניהן... ושוחטין על הקטנים שיהיו מכלל בני החבורה, לא שתהיה חבורה כולה קטנים שאינן בני דעת". אמנם, קטנים שאוכלים יחד עם אחרים בוגרים מבני חבורה אחת, אין חשש שתהיה פריצות או קלות דעת.

3. יתום שיש לו אפוטרופוסים, ואב שמביא ושוחט על בנו

במשנה (ח, א) נאמר:

יתום ששחטו עליו אפוטרופסין, יאכל במקום שהוא רוצה.

14 הרי"ד סולובייצ'יק (רשימות שיעורים סוכה שם) הסביר: "יסוד המחלוקת בין רבי יהודה ורבנן הוא בעיקר הדין של מנוי על הפסח. ר' יהודה סובר שכדי לחנך אותו בפסח צריכים לחנך אותו גם במנוי על הפסח, שהוא דין באכילת פסח, ומצינו בדיני קנין שיעור בקטן שאם יודע בטיב משא ומתן מקחו מקח במטלטלין (פכ"ט ממכירה הל"ו), ומשום כך סבירא ליה לר' יהודה שבכדי למנות קטן על פסח צריך להיות בר מקח וממכר היודע בטיב קנינים, כי מנוי הוא חלות קנין ואם לא כן אינו בר מנוי. שיטת תנא קמא היא שקטן נמנה בכל מקום כי מנוי על הפסח אינו זקוק למעשה קנין - אלא לדבור בעלמא - וקטן נמנה גם בלי ידיעת טיב מקח וממכר". אכן הבדיקה שהציע רבי יהודה קשורה למעמד של קטן בענייני משא ומתן, אך אין הוכחה מדברי ר' יהודה במקומות אחרים שהוא סבר שפעולת המינוי על קרבן הפסח היא חלות קניין. כאמור, בדיקה זו מלמדת שלקטן יש הבנה כלשהי והיא אכן דומה לדרישה בענייני משא ומתן, אך אין זה מפני שבקרבן פסח יש חלות קניין.

בגמרא (פח ע"א) נאמר על כך:

שמעת מינה: יש ברירה! - אמר רבי זירא: "שה לבית" מכל מקום.

הגמרא שאלה אם מוכח מכאן שיש ברירה - "שהוברר שבזה נתרצה בשעת שחיטה אילו הודיעוהו" (רש"י), ועל כך השיב ר' זירא: "שה לבית" (שמות יב, ד). רש"י הסביר שמהפסוק "שה לבית" לומדים שה"איש בעל הבית יקחנו לכל בני ביתו, ואין צריך דעתו".

4. זירו קטנים במצות קרבן פסח

במשנה (ח, ג) נאמר:

האומר לבניו הריני שוחט את הפסח על מי שיעלה מכם ראשון לירושלם, כיון שהכניס הראשון ראשו ורובו, זכה בחלקו ומזכה את אחיו עמו.

בגמרא (פט ע"א) נאמר:

אמר רבי יוחנן: כדי לזרזן במצות קאמר... תניא נמי הכי: מעשה וקדמו בנות לבנים, ונמצא בנות זריות ובנים שפלים.

האב הציע מעין תחרות בין הילדים כדי לחנך ולזרז אותם במצוות.¹⁵ יש לשים לב שכאן נאמר בנים ובנות, ולא נאמר קטן וקטנה, וניתן להבין שמדובר בבנים ובנות גדולים.¹⁶

15 הגמרא (צד ע"א) דנה בנוגע להגדרת "דרך רחוקה" ושאלה: "היה עומד לפני מן המודיעים ואין יכול ליכנס מפני גמלים וקרונות המעכבות אותו, יכול לא יהא חייב? תלמוד לומר 'ובדרך לא היה' (במדבר ט, יג) והרי לא היה בדרך". רש"י (ד"ה מפני גמלים וקרונות) כתב: "והוא היה מביא בניו ובניו עליו. חייב - שאין זה אונס, שיש לו להשטט ולילך יחידי ולשחוט". לפי רש"י במצב כזה שיש "פקק" בכניסה לירושלים, על ראש המשפחה לעזוב את בניו ובניו ביתו וללכת ולהקריב קרבן פסח.

16 היה מקום להוכיח שקטנים חייבים בקרבן פסח מהשאלה במסגרת מה נשתנה: "שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל הלילה הזה כולו צלי?" (משנה י, ד). על פי פשט המשנה, האב הוא ששואל שאלות אלו, ומהעובדה שהקושיה נאמרת בלשון רבים: "אנו אוכלין" ניתן להבין שגם הקטנים - ובוודאי אלו שמסוגלים לאכול צלי - אוכלים גם כן קרבן פסח, ובוודאי כך גם אם הקטן בעצמו מקשה קושיות אלו. אך אולי אין זו הוכחה מוחלטת שקטנים אוכלים. בגמרא (קטז ע"א) מוצגת הקושיה על הטיבולים כך: "בכל הלילות אין אנו חייבין לטבל אפילו פעם אחת, הלילה הזה שתי פעמים. מתקיף לה רב ספרא: חיובא לדרדקי? אלא אמר רב ספרא, הכי קתני: אין אנו מטבילין אפילו פעם אחת הלילה הזה שתי פעמים". רב ספרא שאל: וכי הטיבול שתי פעמים שאנו עושים הוא חובה על התינוקות? ולכן הציע נוסח אחר לשאלה. מכאן

ד. מינוי והשתתפות של קטן בקרבן פסח

האם על האב למנות את בנו הקטן על קרבן פסח? מן הפסוקים עולה שקרבן הפסח נעשה במסגרת המשפחה:

דברו אל כל עדת ישראל לאמר בעשר לחדש הזה ויקחו להם איש שה לבית אבות, שה לבית. ואם ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא ושכנו הקרב אל ביתו במכסת נפש איש לפי אכלו תכסו על השה (שמות יב, ג-ד).
ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אלהם משכו וקחו לכם צאן למשפחתיכם ושחטו הפסח (שם כא).
בבית אחד יאכל לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה ועצם לא תשכרו בו (שם מו).

הקרבן נעשה במסגרת בית אב או משפחה. אם אין מספיק אוכלים במסגרת המשפחה, יש לצרף או להצטרף לשכנים או לאחרים.

בדברים להלן נבקש לטעון שילדים קטנים מבני המשפחה הם חלק בלתי נפרד מהמשתתפים בקרבן. כיוון שכך, נראה שאין צורך למנותם באופן מיוחד, והם נחשבים ממילא כחבורה. הם "בית אבות", הם "משפחותיכם". אמנם על האב לקחת בחשבון את השתתפותם בקרבן, אך אין צורך לעשות פעולה נוספת. כאמור לעיל, אין צורך בפעולה ממונית כדי להשתתף בקרבן ולהיות מנוי. כשהאב מיעד צאן מעדרו לקרבן, או קונה צאן לקרבן בשביל המשפחה, בני משפחתו הם חלק מהקרבן, והרי הוא כממנה את ילדיו עליו. אמנם, בני המשפחה הבוגרים - האישה, הילדים הגדולים והעבדים העבריים - צריכים להסכים להיות חלק מהמשתתפים בקרבן, ואם הם מוחים ומביעים את דעתם שהם אינם מעוניינים, הם אינם נמנים. כך נאמר בתוספתא (ז, ד; פח ע"א):

תנו רבנן: "שה לבית" (שמות יב, ד).

מלמד שאדם מביא ושוחט על ידי בנו ובתו הקטנים,¹⁷ ועל ידי עבדו ושפחתו הכנענים, בין מדעתן בין שלא מדעתן.

שייתכן ששאלה זו משקפת את מה שהגדולים עושים ואיננה מבטאת חובה של קטנים. בעניין מי שואל "מה נשתנה", ראה בשיעור כד: "וכאן הבן שואל" וקושיות "מה נשתנה".

17 התוספות (שם, ד"ה על ידי), כתבו שכאן מדובר על "קטן ממש מראמרינן בין מדעתו בין שלא מדעתו. ושלא מדעתו אמרינן בסמוך היינו דאמרי לא וגדולים פשיטא דיש בידם למחות אפילו סמוכין על שלחן אביהן".

אבל אינו שוחט על ידי בנו ובתו הגדולים, ועל ידי עבדו ושפחתו העברים ועל יד אשתו, אלא מדעתן.¹⁸

רש"י שם הסביר מדוע האב שוחט על ידי בנו ובתו הקטנים:

בשביל שבנו ובתו הקטנים עליו לחנכן, הלכך בין מדעתן - דהיינו בסתמא, כדמוקי לקמן, בין שלא מדעתן - דאמרי לא, אין יכולין למחות, וכן עבדו ושפחתו הכנענים על כרחם ימשכו אחריו, דסמוכין עליו. אבל שפחתו העברית, אף על גב דלא משכחת לה אלא בקטנה, דהא יוצאה בסימנין - כיון דאין עליו לחנכה - יכולה למחות.

מדברי התוספות (שם ד"ה שה) משמע לכאורה אחרת. התוספות סברו שקטנים שאביהם שחט עליהם "שלא מדעתן" אינם נחשבים למנויים על הקרבן, ולכן שאלו:

ואם תאמר והיאך מאכיל פסח שלא למנויו, נהי דקטן אוכל נבילות אין בית דין מצווין להפרישו, לספות לו בידים אסור, כדאמר בפ' חרש (יבמות דף קיד.). ואומר ר"י דהתם ילפינן מ"לא תאכלום" (ויקרא יא, מב) ולא אסור אלא דומיא דשרצים ונבילות, אבל כי האי גוונא דאיכא חנוך מצוה שרי.¹⁹

היות שהאב לא מינה את בנו הקטן על קרבן הפסח הרי הוא כמאכילו איסור. אמנם בית דין אינם מצווים למנוע מקטן לאכול מאכל אסור, אך אסור להכשילו ולתת לו לאכול, ואם כן כיצד רשאי האב להאכיל את בנו שאיננו מנוי קרבן פסח? ר"י השיב שאסור להאכיל את הקטן מאכל שבמהותו הוא איסור, כמו שרצים ונבלות שאיסורם תמידי, בעוד שכאן מדובר על קרבן פסח, וכשהקטן יגדל הוא יהיה חייב לאכול קרבן פסח, ועל כן מדין חינוך מותר לאב להאכילו קרבן פסח.²⁰

18 כן פסק גם הרמב"ם, הל' קרבן פסח ב, ח-י.

19 אחרונים הסיקו מדברי התוספות הללו מסקנות שונות ביחס לחינוך קטן למצוות. ראה: מגן אברהם, או"ח סי' שמג ס"ק ג; סי' תקנא ס"ק לא; שו"ת ר' עקיבא איגר, סימן טו, ור' עקיבא איגר, דרוש וחידוש מסכת חגיגה מערכה ח; שו"ת חתם סופר או"ח סי' פג; מנחת חינוך מצווה ז, כ; הרב חיים עוזר גרודזנסקי, שו"ת אחיעזר סי' פא אות כו; הרמ"מ מלובביץ', עיונים והערות במנחת חינוך, סי' ז (ושם עוד בסימנים ג, ד, ו); הרב צבי פסח פרנק, מקראי קדש - פסח, א, עמ' נג-נה; מו"ר הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא, מנחת אברהם ד, עמ' יט; הרב עובדיה יוסף, שו"ת יביע אומר, ב, סי' יג, ג-ד, ועוד.

20 התוספות בקידושין (מב ע"א ד"ה איש) כתבו ביטוי אחר: "הואיל דשייך [הקטן] באכילת פסחים וצריך להמנות עליו דכתיב (שמות יב) 'שה לבית' אפילו קטן". ראה גם תוספות גיטין סד ע"ב ד"ה שאני.

בתשובתו לא שלל ר"י את ההנחה בשאלה שהיה על האב למנות את הקטן על הקרבן, אך הסביר שכאן באופן מיוחד אין צורך למנות את הקטן על הקרבן, מאחר שמדובר על חינוך למצווה.

התוספות (נדרים לו ע"א ד"ה יביא) הסבירו באופן אחר:

כלומר דקטנים אינם צריכים למנות, דאם אוכלין מן הפסח לא הוי כנאכל שלא למנויו. דלא אסר רחמנא אלא להנהו דאיתנהו במצות "תכוסו", אבל אותם דלא שייך בהו לא מיירי. מידי דהוה אנשים דרשות הן, שאע"פ שאין חייבות בפסח, מותרות לאכול ממנו ואינו נקרא שלא למנויו וכן בקטנים.²¹

לפי תוספות האיסור לאכול מקרבן הפסח למי שלא נמנה על הקרבן חל רק על מי שמחויב להביא קרבן וממילא חייב להתמנות, אך קטן שאינו מחויב בקרבן יכול לאכול ממנו אף אם לא נתמנה עליו, כמו אמו, שאיננה חייבת לאכול אך רשאית. בשיטה מקובצת (נדרים לו ע"א) כתב כדברי התוספות, והוסיף:

שיאכלו הקטנים מפסח אביהם, ואף על גב דלא בני המנאה נינהו, אכלי. וגזירת הכתוב היא להאכיל פסח שלא למנויו בבני ביתו, דכתיב "שה לבית".

נראה שדברי התוספות בשתי המסכתות משלימים אלו את אלו.²² אין צורך למנות קטן על קרבן פסח, כי הוא עדיין לא חייב בו, אך על האב לשחוט ולצרף אותו לקרבן הפסח מדין חינוך, מאחר שבעתיד לכשיגדל הוא יהיה חייב בקרבן פסח. לחלופין ניתן לומר שהאב שחט על בניו הקטנים שלא מדעתם ובכך הוא מינה אותם על הקרבן, מפני שהוא עצמו חשב על כך ומבחינתו הם חלק מהקרבן. על פי דברי השיטה מקובצת, כך גזר הכתוב שבני הבית אינם צריכים מינוי מיוחד כמו אנשים בוגרים אחרים שמצטרפים לקרבן. מעצם העובדה שהם חלק מה"בית", הם ממונים מאליהם על הקרבן, ואין צורך בפעולה נוספת. על פי הסברנו זה, אפשר להסביר מקורות נוספים שעוסקים בחובת קטן לאכול קרבן פסח. כאמור לעיל, הגמרא (פט ע"א) דנה על המשנה שבה נאמר שהאב עשה

21 גם הר"ן בנדרים שם הסביר כך. דברי התוספות שנשים אינן חייבות בקרבן פסח, מבוססים על דברי ר' שמעון: "נשים בפסח ראשון - רשות" (צא ע"ב).

22 הרב שאול ישראלי, שערי שאול - פסחים, עמ' קס, כתב גם כן ששני דיבורי התוספות הללו משלימים אלו את אלו, אך הוא הדגיש צדדים אחרים בעניין זה.

מעין תחרות בין ילדיו מי יגיע ראשון לירושלים. לגמרא שם ברור שהאב מינה את ילדיו על הקרבן לפני שהציע להם מעין תחרות זו:

אי אמרת בשלמא דאמנינהו מעיקרא - שפיר. אלא אי אמרת דלא אמנינהו מעיקרא, לבתר דשחיט מי קא מתמנו? והא תנן (משנה ח, ג): "נמנין ומושכין ידיהן ממנו עד שישחט". שמע מינה.

מכאן שברור שהאב מינה קודם לכן את ילדיו - בנים ובנות - על הקרבן. אך נראה שהכוונה היא שהאב חשב מראש שילדיו יהיו בין המשתתפים בקרבן. תחרות זו נעשתה בין הילדים לפני הכניסה לירושלים, והמינוי נעשה בעת השחיטה. על פי ר' יוחנן האב עשה כן "כדי לזרזן במצות - אביהן המנה את כולן עליו משעת שחיטה. והא דקאמר על מי שיעלה ראשון לזרזינהו אתא, כלומר נראה איזה הוא ראשון ולא הודיעם מה בלבו" (רש"י, גיטין כה ע"א ד"ה אמר). הוא לא הודיעם מה שבלבו, אבל ברור שבלבו חשב שכולם יהיו שותפים בקרבן הפסח.

כך יש להסביר את דברי רש"י (סוכה מב ע"ב ד"ה שוחטין) שהסביר את דברי הגמרא ששוחטים על קטן את הפסח כשהוא מסוגל לאכול צלי והוא יודע להבחין בין דברים. לפי רש"י: "ממנין אותו על בני החבורה, ואי לא - לא, דכתיב: 'איש לפי אכלו תכסו' (שמות יב, ד) - הראוי לאכילה". המינוי הוא הקביעה של האב שהבן יאכל את קרבן הפסח, ובהנחה שהבן ראוי לאכילה - מסוגל לאכול ויודע להבחין.

ה. חינוך קטן למצוות מצה

אין אזכור מפורש בדברי תנאים ואמוראים שיש לחנך קטן לאכול מצה. הרמב"ם (הל' חמץ ומצה ו, י) פסק:

הכל חייבין באכילת מצה אפילו נשים ועבדים. קטן שיכול לאכול פת מחנכין אותו במצות, ומאכילין אותו כזית מצה.

המגיד משנה (שם) הראה את מקור דברי הרמב"ם:

קטן שיכול לאכול וכו'. זה למד רבינו ממה שאמרו פרק לולב הגזול (סוכה מב ע"ב) קטן שיכול לאכול כזית צלי שוחטין עליו את הפסח. מאי טעמא? "איש לפי אכלו" כתיב. ר' יהודה אומר: אין שוחטין עליו את הפסח, אלא אם כן יודע להבחין וכו'. משמע התם דכל שיוודע לעשות הדבר מחנכין אותו.

המגיד משנה הסביר שהרמב"ם למד חינוך קטן במצוות מצה מן הגמרא העוסקת בחינוך קטן למצוות קרבן פסח.

נראה להסביר שבעת שאוכלים קרבן פסח, יש לאכול גם מצה ומרור: "על מצות ומררים יאכלהו". ממילא כשנותנים לקטן לאכול קרבן פסח, כלולים בזה גם מצה ומרור. אמנם הרמב"ם בהל' חמץ ומצה שם איננו עוסק באכילת מצה במסגרת קרבן פסח, אך אפשר ללמוד מכאן שאם קטן יכול לאכול כזית מצה, יש לחנך ולהאכיל אותו.²³

סיכום

א. מינוי – המינוי על הקרבן הוא בהצטרפות ידועה ומתוכננת מראש של קבוצת אנשים סביב אותו קרבן. תשלום בעת רכישת הקרבן הוא ביטוי משמעותי ורציני להתחבר לחבורה, אך אין הוא הדרך הבלעדית לבטא את היות האדם שותף בקרבן. מי שיש לו טלה או כבש משלו, יכול להזמין חברים נוספים להשתתף בקרבן, ואין הם חייבים לשלם עבור חלקם.

ב. קטן – ילד קטן הוא חלק מהמשפחה, והאב (וכן אפוטרופוס) יכול לשחוט עליו אף שלא מדעתו. בכך שהאב חשב על הקטן שישתתף ויהיה חלק מהקרבן, הוא מינה אותו על הקרבן. האב עושה כן כי הוא צריך לחנכו למצווה שהוא יעשה כשיגדל.

23 מו"ר הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא, מנחת אברהם, ד, עמ' רכ, שאל על דברי הכסף משנה (צ"ל: המגיד משנה), כיצד השווה בין קרבן פסח למצה, הלא קרבן פסח הוא חובה מהתורה המוטלת על האב שנאמר "שה לבית אבות", "וחייב האב להקריב על בניו ולא משום חינוך, ועל כן לדעת חכמים תלוי אם יכול לאכול. אבל במצה שהכל רק משום חינוך יש לומר שהכל תלוי ביודע להבחין ולא ביכול לאכול פת". על פי התוספות בפסחים פח ע"א ד"ה שה, האב מאכיל את בנו הקטן קרבן פסח מדין חינוך, בהנחה שהוא יגדל ויהיה חייב לאכול קרבן פסח, ובכל זאת צריך לבדוק את יכולתו של הקטן לאכול כזית צלי. כאמור בעת אכילת קרבן פסח אוכלים גם מצה ומרור, ועל כן אותו מבחן שבו בודקים את יכולתו של קטן לאכול כזית צלי, הוא המבחן שבו בודקים את יכולתו לאכול כזית מצה. הרב יעקב בצלאל זולטי, משנת יעבץ, אורח חיים סי' ע (עמ' רכא) הקשה גם כן אותה קושייה ודחה את הסברו של המגיד משנה. לדבריו, מקורו של הרמב"ם בגמרא בפסחים קח ע"ב שיש לחנך קטן לשתות ארבע כוסות. ר' יהודה שאל: "וכי מה תועלת יש לתינוקות ביינו", והר"ן (שם) הסביר שקטן איננו נהנה ואינו שמח ביינו ואין בזה דרך חירות. אך באשר לחובת מצה, שם הקריטריון הוא היכולת של קטן לאכול מצה, ולכן כתב הרמב"ם שקטן שיכול לאכול פת מחנכין אותו לאכול מצה.